

УДК 342+354 (477)

П. В. Вовк*кандидат юридичних наук, докторант
Науково-дослідного інституту публічного права***НЕЗАЛЕЖНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ ЯК НАРІЖНИЙ ЧИННИК
ЕФЕКТИВНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ**

Актуальність теми. Сучасну правову державу неможливо уявити без незалежного правосуддя. Протягом майже чверті століття Україна декларує створення дійсно незалежної судової гілки влади, однак час від часу стикається з труднощами реалізації цієї мети. З ростом громадської активності та моніторингу діяльності органів правосуддя з боку громадян, стало очевидним, що дотримання принципу незалежності судів є важливим питанням, яке особливо турбує українське суспільство [11, с. 19].

Зв'язок теми із сучасними дослідженнями. До наукової проблеми сутності адміністративного судочинства в парадигмі правової держави звертали свою увагу чисельні вітчизняні вчені-адміністративісти, серед них: В. Авер'янов, О. Бандурка, О. Бачеріков, В. Бевзенко, В. Галунько, Л. Глущенко, О. Дубенко, А. Іванищук, В. Кравчук, О. Кузьменко, О. Міщенко, С. Потапенко, А. Руденко, Я. Рябченко, М. Сорока, С. Стеценко, О. Умнова, Е. Швед, Н. Шевцова, О. Яцун та ін. Проте, вони проблему незалежності адміністративного суду як наріжного чинника ефективного захисту прав та свобод людини не піднімали.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі філософії права, теорії адміністративного права і процесу, норм законодавства узагальнити та описати основи незалежності адміністративного суду як наріжного чинника ефективного захисту прав та свобод людини.

Викладення основних положень. Низка конституційних положень визначають поняття незалежності суддів. Так, у статті 126 Конституції України забезпечено незалежність і недоторканність судді. Статтею 131 Конституції України передбачено, що в Україні діє Вища рада правосуддя, яка вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів. В тому числі, положення статті 129 Основного Закону України визначають, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права [4].

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII визначено принцип незалежності судів, зокрема, здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права. Звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно

до закону не є учасниками судового процесу, щодо розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади. Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності суддів відповідно до цього Закону діє суддівське самоврядування [10].

Вищевказані положення були регламентовані на базі Основних принципів незалежності судових органів, що схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. Цим актом передбачено, що незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її. Судові органи вирішують передані їм справи безсторонньо, на основі фактів і відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонуки, тиску, погроз або втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого боку і з будь-яких би то не було причин. Судові органи володіють компетенцією стосовно всіх питань судового характеру і мають виняткове право вирішувати, чи входить передана їм справа до їхньої встановленої законом компетенції. Не повинно мати місця неправомірне чи несанкціоноване втручання в процес правосуддя, і судові рішення, винесені судьями, не підлягають перегляду. Цей принцип не перешкоджає здійснюваному відповідно до закону судовому перегляду чи пом'якшенню вироків, винесених судовими органами. Кожна людина має право на судовий розгляд у звичайних судах або трибуналах, які застосовують встановлені юридичні процедури. Не повинні утворюватися трибунали, що не застосовують встановлені належним чином юридичні процедури, з метою підміни компетенції звичайних судів або судових

органів. Принцип незалежності судових органів дає судовим органам право і вимагає від них забезпечення справедливого ведення судового розгляду і дотримання прав сторін. Кожна держава-член повинна надавати відповідні засоби, які давали б змогу судовим органам належним чином виконувати свої функції [8].

Таким чином, міжнародним, конституційним та внутрішньо-спеціалізованим національним законодавством гарантовано принцип незалежності судових органів, та суду як органу влади.

Щодо поняття «незалежність суду», то Н. Шульгач під принципом незалежності суддів визначає передбачену чинним законодавством фундаментальну засаду, яка передбачає здійснення суддями процесуальної діяльності без будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Розглянутий вченою принцип є двоєдиним. Незалежність суддів при здійсненні правосуддя обов'язково передбачає їх підпорядкування лише закону, інакше вона може привести до беззаконня і свавілля. Тому чим повніше і точніше в процесуальному законі регламентована діяльність суддів з розгляду і вирішення судових справ, тим більше гарантії від свавілля. Суддя вирішує справи на підставі закону, відповідно до своєї правосвідомості, в тих умовах, що виключають сторонній вплив на нього. Без належного забезпечення принципу незалежності суддів не можна повною мірою реалізувати інші принципи правосуддя та забезпечити ефективний судовий захист прав і свобод людини і громадянина [12, с. 227-230].

І. Камінська вважає, що незалежність суду як засада організації судової влади – це основоположна ідея формування і реалізації судової влади з метою забезпечення кожного права на справедливий суд через дотримання верховенства права та утвердження відповідальності судової влади перед суспільством [1, с. 75].

С. Кічмаренко встановив, що зміст незалежності судової влади прямо впливає з принципу незалежності судової влади і може розглядатись у вузькому й широкому розумінні. У першому випадку – як незалежність суддів під час винесення ними рішення в юридичній справі, у другому – як комплекс правових заходів щодо недопущення впливу на суддів, забезпечення належних умов для праці й побуту суддів та інших представників судової влади, надання якісних адміністративних послуг у системі судової влади. До сфери, яка впливає на незалежність судової влади, належать проблеми формування суддівського корпусу, організаційно-правові питання, взаємодія з адвокатами і прокурорами, протидія діяльності деструктивних псевдогромадських організацій [2, с. 200].

При цьому, як вказують О. Кучинська та Ю. Циганюк системність поняття «незалежність суду» полягає у тому, що виокремити один єди-

но правильний підхід до розуміння неможливо, а тому «незалежність суду» слід розглядати як єдине та в той же час багатогранне явище, що є і елементом системи стримувань та противаг, і принципом (засадою) функціонування судової влади, її якісною характеристикою, і елементом права на суд, і мірою свободи суду у відносинах із іншими гілками державної влади [5, с. 94-100].

Таким чином, незалежність суду – це комплексне системне поняття, що включає правові заходи, способи та інструменти забезпечення неупередженої професійної діяльності судді, недопущення будь-якого незаконного впливу на суддю, інші механізми адміністративно-правового, організаційного та соціального забезпечення органів судової влади з метою ефективного захисту суддями прав, свобод та законних інтересів осіб та реалізації судовою владою свої законних завдань та функцій.

Аналізуючи конституційні, законодавчі положення й міжнародні норми, Т. Мартянова виділяє кілька аспектів незалежності судової влади: інституційний (організаційний) аспект полягає в управлінському та фінансовому відокремленні судової влади від інших гілок влади; змістовний (функціональний) аспект передбачає самостійний розгляд судом конкретної справи, у тому числі виключні повноваження в судовому процесі на основі норм права, що підлягають застосуванню в конкретній справі, що розглядається [6, с. 54].

Принцип незалежності судів і суддів є загальним за сутністю, згідно з ним судова влада є незалежною, а судді у своїй діяльності підкорюються лише Конституції та законам. Відповідно до цього принципу у всіх країнах встановлено, що втручання в судову діяльність не припустиме й карається законом. Зовнішній рівень незалежності містить політичну й соціально-економічну незалежність. Рівень політичної незалежності зумовлено суспільно-політичним становищем, в якому реалізується судова діяльність. Реальна незалежність суду абсолютно виключає будь-який вплив політичних партій, громадських рухів чи їх лідерів на судову владу. Це положення набуває актуальності в умовах багатопартійності й політичного плюралізму. Внутрішній рівень незалежності судової влади містить три складники: по-перше, це процедура здійснення судової влади; по-друге – статусні гарантії суддів; по-третє – побудова судової системи. Процедура здійснення судової влади має бути захищена від будь-якого втручання, мати відповідні умови для справді незалежного розгляду справ по суті [7; 9].

Дослідивши розуміння поняття «незалежність суду» О. Кучинська та Ю. Циганюк виокремили спільні, у всіх підходах, характеристики такої незалежності: – передбачена чинним вітчизняним законодавством: як внутрішніми нормативно-правовими актами, так і міжнародними до-

говорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; – стосується поняття «судова влада» як елемента державної влади, що визначена у ст. 6 Конституції України; – реалізується у відносинах системи стримування і противаг; – є гарантом виконання судовою владою своїх функцій; – реалізовується під час функціонування судової влади (реалізація допустима лише під час функціонування судової влади); – характеризує міру свободи судової влади, в той же час є загальною превенцією; – забезпечена комплексом гарантій для її реалізації; – деталізується у діяльності судових органів та суддів; – є багатогранною та складною юридичною категорією, яка вміщує комплекс елементів правового, економічного, політичного та соціального характеру; – за її порушення настає політична та/або юридична відповідальність [5, с. 94-100].

Основними ознаками незалежності суду як засади організації судової влади, як вважає І. Камінська, є: – незалежність суб'єктів судової влади, зміст якої виражається у їх правовому статусі; – верховенство права людини, яке, в тому числі, забезпечується необмеженим правом на судовий захист своїх прав і похідних від нього прав: на доступ до правосуддя, на розумні строки розгляду справ, на доступність до правосуддя, на публічну інформацію тощо; – справедливість, зміст якої має свої особливості, характерні для конкретного суспільства у відповідних геополітичних межах; – здійснення впливу на правовідносини у державі; – функціонування в межах системи права, що ґрунтується на принципі верховенства права (характерна для судової влади у правовій державі); – підзвітність і легітимність (характерна для судової влади у демократично-правовій державі); – виключна компетенція судової влади та єдність державної влади, яка обмежує незалежність судової влади єдиними цілями державної влади; – взаємодія судової влади з іншими складовими державної влади (судова влада демократичної держави); – самоврядування та самостійність адміністрування [1, с. 73-74].

Отже, незалежність суду є багатоскладовим та характерологічним явищем, з наступними ознаками: 1) за своєю первісною природою, є правовим принципом, на основі якого функціонує правова держава; 2) незалежність суду та незалежність судді є різними, але взаємодоповнюючими поняттями, перше є ширшим, відповідно включає незалежність судді та інших суб'єктів судової влади, а також адміністративно-правове, організаційно-технічне, інформаційне та інше забезпечення судової системи; 3) незалежність суду гарантується міжнародним та внутрішньо-національним законодавством; 4) незалежність суду включає гарантії діяльності органів судової влади, основи побудови судової системи, інструменти забезпе-

чення судової системи та процедури здійснення судової влади; 5) метою незалежності суду є ефективний захист прав, свобод та законних інтересів осіб, суспільства та держави.

Література

1. Камінська І. В. Незалежність суду як засада організації судової влади: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016. 214 с.
2. Кічмаренко С. М. Адміністративно-правове забезпечення незалежності судової влади в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2017. 238 с.
3. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
4. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Кучинська О. П., Циганюк Ю. В. Системність поняття «незалежність суду». Вісник кримінального судочинства. 2016. № 4. С. 94-100.
6. Мартянова Т. С. Пряма дія Конституції України як умова незалежності судової влади. Часопис Київського університету права. 2017. № 1. С. 54-56.
7. Національна школа суддів України. Національна школа суддів України: офіційний веб-портал. 2017. URL: <http://nsj.gov.ua/>
8. Основні принципи незалежності судових органів. Схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 р. Верховна Рада України: офіційний веб-портал. 2017. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_201
9. Пенцов М. В. Функції судової влади в Україні та країнах СНД. Форум права. 2014. № 2. С. 358–363.
10. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31.
11. Сліпенюк В. В. Забезпечення незалежності суддів як одне із завдань вищої ради правосуддя. Правова держава. 2017. № 27. С. 19-24.
12. Шульгач Н. М. Поняття та сутність принципу незалежності суддів. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2011. Вип. 6. С. 227-230.

Анотація

Вовк П. В. Незалежність адміністративного суду як наріжний чинник ефективного захисту прав та свобод людини. – Стаття.

У статті доведено, що незалежність суду за своєю первісною природою є принципом, на основі якого функціонує правова держава. Встановлено, що незалежність суду є багатоскладовою та включає гарантії діяльності органів судової влади, основи побудови судової системи, інструменти її забезпечення та процедури здійснення судової влади. Проаналізовано, що незалежність суду гарантується міжнародним та внутрішньо-національним законодавством. Визначено, що основною метою незалежності суду є ефективний захист прав, свобод та законних інтересів осіб, суспільства та держави.

Ключові слова: адміністративне судочинство, адміністративний процес, адміністративні суди, захист прав і свобод, зразкова модель, мислення суддів, парадигма, правова держава, принцип верховенства права, суб'єкти владних повноважень, теорія адміністративного судочинства.

Аннотация

Волк П. В. Независимость административного суда как краеугольный фактор эффективной защиты прав и свобод человека. – Статья.

В статье доказано, что независимость суда по своей первоначальной природе является принципом, на основе которого функционирует правовое государство. Установлено, что независимость суда является многогранной и включает гарантии деятельности органов судебной власти, основы построения судебной системы, инструменты ее обеспечения и процедуры осуществления судебной власти. Проанализировано, что независимость суда гарантируется международным и внутренне национальным законодательством. Определено, что основной целью независимости суда является эффективная защита прав, свобод и законных интересов лиц, общества и государства.

Ключевые слова: административное судопроизводство, административные суды, административный процесс, защита прав и свобод, мышления судей, образцовая модель, парадигма, правовое государство, принцип верховенства права, субъекты властных полномочий, теория административного судопроизводства.

Summary

Vovk P. V. Independence of the administrative court as a cornerstone of effective protection of human rights and freedoms. – Article.

The article argues that the independence of the court by its original nature is the principle on which the rule of law functions. It has been established that the independence of the court is multifaceted and includes guarantees of the activity of the judiciary, the basics of the judicial system, instruments for securing the judicial system and procedures for exercising the judiciary. It is argued that the independence of the court is guaranteed by international and domestic law. It is determined that the main purpose of the independence of the court is the effective protection of the rights, freedoms and legitimate interests of individuals, society and the state.

Key words: administrative courts, administrative justice, administrative process, constitutional state, model, paradigm, protection of rights and freedoms, subjects of authority, rule of law, theory of administrative justice, thinking of judges.